

Psal. LXVII, quod et Josephus testatur. 6. Sonus buccinae vehementius perstrepebat, ut dicitur γ . 16, hujus cap. VII. Angelus e Sina voce horrida Decalogum promulgabat.

Hæc autem omnia eo spectabant, ut Hebræi sacro quodam horrore ac timore corripentur, uti satis insinuat Moyses cap. seq. γ . 20 dicens: *Ut probaret vos venit Deus (scilicet in ista majestate) et ut terror illius esset in vobis, et non peccaretis.* Hic ergo significatum fuit, quomodo lex synagogæ esset lex timoris, prout Lex evangelica est Lex amoris: unde et hoc cap. γ . 16 dicitur populus timuisse, non legitur amasse. *Illum quippe populum timor legis coercerat; nam est brevissima et apertissima differentia duorum Testamentorum, timor et amor: illud ad veterem, hoc ad novum hominem pertinet.* S. P. Aug. lib. cont. Adim. cap. 17.

Petes 2, quandiu manserint Hebræi in solitudine Sinai.

R. Anno integro exceptis 15 diebus; siquidem in Sina venerunt quadragesimo septimo die post exitum de Ægypto, seu die tertia mensis tertii anni primi, ut ex supra dictis constat: inde autem discesserunt die 20 mensis secundi anni secundi, ut liquet ex Num. X, 11, ubi dicitur: *Anno secundo, mense secundo, vigesima die mensis elevata est nubes de tabernaculo fœderis.* γ . 12: *Profectique sunt filii Israel per turmas suas de deserto Sinai, et requievit nubes in solitudine Pharan.* Eo autem tempore, quo manserunt in Sina, Deus formavit rempublicam et synagogam Judæorum, leges dictando, sacerdotium, sacrificia, et varias caeremonias instituendo: ac proinde 12 hæc mansio in Sina fuit omnium mansionum celeberrima.

CAP. XX. XXI. XXII. XXIII.

Angelus de monte Sinai vice Dei proclamat Decalogum omni Israeli: *Moses ascendit ad Deum in caligine verticis latitantem, jubeturque ab eo facere altare de terra, vel lapide insecto.* Deinde cap. XXI a Deo accipit præcepta judicialia circa servos et ancillas, furtiva, homicidia, parentum maledicta et rixas, denuntiaturque legem talionis. Cap. vero XXII sancuntur leges judiciales de furto, deposito, commodato, fornicatione, etc., denique cap. XXIII præfiguntur variae leges judicibus, quibus præfixis subduntur quædam aliæ leges de anni et diei septimæ quiete, ac de præcipuis anni solemnitatibus. Promittit Deus angeli ductum et comitatum per viam, cum promissione terræ Chanaan expugnandæ. Cum autem in his cap. plures occurrant quæstiones theologice quam scripturistice, illis omissis, has breviter perstringemus. Sit ergo

QUÆSTIO PRIMA. — QUÆ PARTITIO IN PRÆCEPTIS DECALOGI PRÆFERENDA ET SERVANDA SIT.

Cap. XX, 1: *Locutusque est Dominus cunctos sermones hos: scilicet decem præcepta Decalogi; hunc enim populus non per Moysen, sed immediate a Deo, id est angelo Dei personam representante, accepit; ut significaretur quod lex natura, quæ Decalogo continetur, singulorum mentibus a Deo indita sit.*

Confusus hactenus buccinae sonus fuerat auditus, jam articulatis vocibus Lex decalogica promulgatur, idque non sine miraculo, quatenus a tam numerosa plebe audiri et intelligi posset. Quod angelus voce tubali Decalogum promulgaverit, putat A Lapidem; sed cum sonus buccinae vox articulata non videatur, Jansenius cum aliis, humana et intelligibili voce, ex nubibus exiliente, id peractum existimat.

γ . 2: *Ego sum Dominus Deus tuus. qui educaui te de terra Ægypti, de domo servitutis.* In his verbis juxta aliquos non continetur nisi præambulum quoddam seu præfatio: Deus enim commemoratione suæ majestatis, simul et benignitatis paulo ante prælitæ, Judæorum animos ad solum unius Dei cultum, et legum statim proponendarum observationem inducit.

Attamen dici posset cum Mario et Jansenio, quod sit præfatio quidem ad totum Decalogum, sed tamen simul etiam tacite sit præceptum affirmativum de colendo uno Deo; quod, ut uberius explicetur, subjungitur γ . 3: *Non habebis deos alienos.*

R. et dico 1. Omnes quidem in eo conveniunt, ut decem tantum enumerent præcepta: Decalogus enim græce dicitur quasi *decem verba*, sic namque Deut. IV, 13, hebraice nominatur *decus verborum*, quod interpres latinus vertit *decem verba*, ut verbum pro tota enuntiatione et præcepto ponatur: in modo tamen distinctionis, seu divisionis non omnes conveniunt. Philo, Josephus, Athanasius, Procopius, alii Judæi et Græci (ut refert Marius) passim, γ . 5 et 4 hujus cap. id est præceptum de non habendis diis alienis, et de non faciendis sculptilibus in duo præcepta dividunt: sed in unum præceptum contrahunt quæ de concupiscentia uxoris proximi, et aliarum rerum dicuntur, ita ut sint quatuor præcepta circa Deum, et sex circa proximum.

Hæc partitio Calvino et nostri temporis hæreticis vehementer placet, ut commodius usum imaginum expugnare possint; hanc enim divisionem avidissime sequuntur, ut demonstrent verbis illis: *Non facies tibi sculptile*, aliquid aliud vetari, quam illis: *Non habebis deos alienos coram me*, adeoque non tantum adorationem, sed et confectioem imaginum vetitam esse. Sed in eo errant, nam etiamsi admitteretur præcepta Decalogi modo statim proposito dividenda esse, tamen inde minime sequeretur, omnem usum imaginum vetitum esse: siquidem hic tantum prohiberi usum imaginum idololatricarum, nedum liquet ex toto contextu hujus cap. sed etiam id clarissime exprimitur γ . 22, ubi dicitur: *Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis.* Jam autem apud omnes certum est, quod imago idololatrica sit similitudo ficti vel falsi Dei, quia nempe representat id quod vel a parte rei non est, vel non representat tale quale est; ut cum gentiles representabant et proponebant statuas Veneris, Adonidis, etc. At tales non sunt imagines Christianorum; siquidem Christianus procumbendo v. g. ante imaginem Crucifixi, hoc modo manifestat animum, quem gerit erga Deum verum, quem pro nobis passum et crucifixum novimus, ac proinde non honorat aut colit deum falsum

vel fictum, sicut faciebant gentiles. Cæterum desuper plura apud controvertistas.

Dico 2. Longe tamen præferenda videtur illa partitio præceptorum Decalogi, qua illa duo de diis alienis non habendis, et sculptilibus seu idolis non faciendis, contrahuntur in unum; dividuntur vero illa duo de non concupiscendo uxorem proximi, aliaque ad eum spectantia.

Prob. I. Quia hanc partitionem tradunt Clemens Alexand. lib. VI Strom. et S. Hieron. in Psal. XXXI, item S. P. Aug. variis in locis, scilicet epist. 119, lib. de decem Chordis cap. 5 et 6, Conc. in Psal. XXXII, lib. XV cont. Faustum cap. 4, ubi dicit generaliter duo præcepta esse, scilicet *Dei et proximi diligendi. Duo, inquit, sunt et simul decem*, quia in decem distinguuntur, *tria pertinent ad Deum, et septem ad proximum.* Item Q. 71 in Exod. postquam inquisivisset, ultra ex præfatis partitionibus retinenda esset, respondet: *Mihi videntur congruentius accipi tria illa (præcepta quæ sunt circa Deum) et ista septem (quæ sunt circa proximum), quoniam Trinitatem videntur illa quæ ad Deum pertinent insinuare diligentius intuentibus.*

Prob. II. Quia prohibitio idolorum a parte rei non est aliud, quam perfectior expositio ejus quod dictum erat: *Non habebis deos alienos*; ubi patet ex subjuncta ratione prohibitionis γ . 5, ubi repetit Deus: *Ego sum Dominus Deus tuus.* Et sane cum idololatra in adoratione sculptilium, non tantum cultum latriæ deferret fictis diis, per sculptilia representatis, sed etiam ipsamet sculptilia tanquam deos venerentur (ut patet ex eo quod in Scriptura vocentur *dii aurei, argentei*, etc.), dum prohibentur sculptilia, nihil aliud vetatur, quam habere deos alienos. At vero cum aliud sit concupiscere rem seu bona aliena, aliud autem concupiscere uxorem alienam, videtur quoque aliud esse præceptum de non concupiscendis bonis alienis, quam de non concupiscenda uxore aliena.

Ratione jam allegata etiam utitur S. P. Aug. dum, ut prædictam divisionem confirmet, verbis ex cit. Q. 71 adductis subjungit sequentia: *Et revera quod dictum est, non erunt tibi dii præter me, hoc ipsum perfectius explicatur, cum prohibentur colenda figmenta... quod enim pertinet, non facies tibi idolum, neque ullum simulacrum: quæcumque in celo sunt sursum, et quæcumque in terra deorsum, et quæcumque in aqua sub terra, non adorabis ea neque servies illis; nisi ad id quod dictum est, non erunt tibi dii alii præter me? Concupiscentia porro uxoris alienæ, concupiscentia domus alienæ, in peccando differunt eo quod nimirum, ut ibidem observat S. D. et etiam ex statim infra dicendis patebit, Scriptura distinxerit inter concupiscentiam uxoris alienæ, et concupiscentiam cujuslibet rei alienæ.*

Porro eandem cum S. P. dividendi rationem servant communiter theologi, eamque confirmant patres Concil. Trid. sess. 14, cap. 5, et Can. 7, occultissimi

ma peccata vocantes contra duo ultima præcepta Decalogi patrata.

Dices: Hic γ . 17 dicitur: *Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, non omnia quæ illius sunt.* Ubi concupiscentia uxoris alienæ ponitur inter concupiscentiam domus, et eam qua concupiscuntur res aliæ ad proximum pertinentes. Quoposito, inferri posset, quod hoc γ . vel contineantur tria præcepta, vel unum prohibens ista omnia.

R. eum Estio, quæ hoc loco quodammodo confuse et minus distincte posita sunt, in Deut. tanquam in lege repetita et recognita (hoc enim sonat vox *Deuteronomium*) distinctius posita esse: nam ibidem cap. V, 21 duo illa præcepta verbo tenus ponuntur, prout hodie exprimuntur in catechismis. LXX vero utroque loco, eodem ordine hæc præcepta posuerunt, concupiscentiam uxoris alienæ ponentes primo loco; dein secundo loco concupiscentiam aliarum rerum, et seorsim utrobique adjungentes: *Non desiderabis vel non concupisces.*

Scriptura igitur non confudisse, sed *discrevisse videtur concupiscentiam uxoris alienæ a concupiscentia cujuslibet rei alienæ, quando utrumque sic cepit: Non concupisces uxorem proximi tui, et, Non concupisces domum proximi tui; et hinc cepit cætera adjungere; non autem cum dixisset, Non concupisces uxorem proximi tui, huic connexuit alia dicens, Neque domum ejus, neque agrum ejus, neque servum ejus et cætera: sed omnino apparent hæc esse conjuncta, quæ uno præcepto videntur contineri, et discreta ab illo, ubi uxor nominata est.* Ita rursus S. Pater Q. 71 in Exod.

Jam dicta etiam confirmari possunt hac ratione: Duo distincta sunt præcepta γ . 14: *Non mœchaberis*, et γ . 15: *Non furtum facies*; quorum prius pertinet ad servandam castitatem, posterius ad servandam justitiam. Ne vero putarent Judæi, tantum peccata externa prohiberi, etiam γ . 17 prohibetur concupiscentia uxoris alienæ tanquam ad mœchiam, et concupiscentia aliarum rerum tanquam pertinens ad furtum: ergo sicuti actus externi mœchiæ et furti convenienter diversis præceptis prohibentur, tanquam repugnantes diversis virtutibus, castitati nimirum et justitiæ; ita etiam concupiscentia uxoris et aliarum rerum, ob eandem rationem.

Petes quare hic γ . 24 et 25. Deus sibi erigi voluerit altare ex sola terra, vel ex lapide impolito.

R. Vera causa videtur esse, ut Hebræos ad idola pronos, quam longissime ab idolorum sculpturis et picturis, atque a gentium cultu rituque avocaret. Gentes enim ex marmore aut metallis solebant splendida et magnifica construere idolis suis altaria (quale fecit rex Achaz idololatra IV Reg. XVI, 10 et 13) atque in illis sculpere vel pingere imagines aut symbola, aut characteres suorum idolorum.

Ab his ergo hac lege Hebræos avocare voluit Deus: hæc enim lex est appendix pertinens ad primum Decalogi præceptum de non faciendis idolis et sculptilibus;

unde et illi immediate subnectitur γ . 24 : dum enim dixit Deus γ . 25 : *Non facietis deos argenteos, etc.*, addit γ . 24 : *Altare de terra facietis mihi, etc.*, ubi subaudiri commode potest particula *sed*, ita ut sensus sit : *Sed altare de terra, etc.* Rationem hanc dant S. Th. 1, 2, Q. 102. art. 4, ad 7, Abulensis, A Lapide, et alii.

QUÆSTIO II. — DE DIMISSIONE SERVI HEBRÆI.

Cap. XXI, 2 : *Si emeris servum Hebræum, sex annis serviet tibi.* Per servum non intelligitur famulus vel mercenarius, sed mancipium. In septimo egredietur liber gratis, seu sine persoluto liberationis suæ pretio : idque initio venditionis ob futuram hanc dimissionem minus accepit, neque venditus est pro tota vita, ut servi alienigenæ. Quomodo autem hic annus septimus computari debeat, dicemus in cap. XV Deuteronomii.

R. et dico 1 : *Quæ de servo Hebræo præcipiuntur, ut sex annos serviat, et dimittatur liber gratis... satis constat in mysterio præceptum*, inquit S. P. Aug. Q. 77 in Exod. Noluit autem Deus Judæos in perpetuum vendi, ut scirent illorum domini, eos non tam servos esse, quam liberos, utpote liberatos a Deo e servitute Ægyptiaca, ejusque servitio addictos ; ut insinuat Lev. XXV, 59.

Dico 2. Conditiones in dimissione servi hebræi servandas incipit Moyses describere γ . 5, ubi dicitur : *Cum quali veste intraverit, cum tali exeat.* Id est, vestis illi exeunti tam honesta detur, quam habuit cum hero suo se venderet.

Edit. LXX, Chaldaeus, Vatablus et alii sic vertunt : *Si cum corpore (id est solus et solutus) venerit, cum corpore suo exeat*, id est solus seu sine uxore ; ita ut primum hoc membrum opponatur secundo : *si habens uxorem (nempe antequam se venderet in servum) et uxor egredietur simul.*

Verum S. Hieron. hebraicæ linguæ peritissimus, merito observavit, quod lectio nostra sit præferenda, et duo hic præcipiantur, scilicet servum non lacerum aut nudum, nec sine uxore dimitti debere. Ita Marius et A Lapide.

γ . 4 : *Sin autem Dominus dederit illi uxorem (non hebræam sed alienigenam, nam hebræa similiter exire poterat anno septimo) et pepererit filios et filias, mulier et liberi ejus erunt domini sui.* Id est hero suo manebit serva, similiter et liberi ; partus enim sequitur ventrem, ut habet axioma juridicum.

Ipsæ vero exibat cum vestitu suo. Servo libertatem adepti, solum fuisse matrimonium cum femina quæ adhuc manebat in servitute, docent Abulensis, Jansenius et alii : nam fuisset nimis grave, si facta separatione, et viro libertati reddito, matrimonium constitisset, ait Menochius. Attamen Estius cum aliis censet id non repugnasse vinculo matrimonii ; quia poterat ab ea recedere quoad habitationem salvo matrimonii jure et usu corporis utriusque debito ; neque debebat propterea dominus privari suo jure in mulierem servam,

γ . 5 : *Quod si dixerit servus : Diligo dominum meum et uxorem ac liberos, non egrediar liber.* γ . 6 : *Offeret eum dominus diis.* Id est, iudicibus et magistratibus, qui participant aliquid divinitatis, nempe judiciariam potestatem. Hebraice habetur : *Elohim, LXX vertunt : Ad tribunal Dei.* Volebat itaque Deus publice hoc constare, ne daretur dominis occasio tyrannice retinendi servos suos, sub prætextu voluntariæ traditionis.

Et applicabitur ad ostium et postes, non portæ civitatis aut curiæ, sed domus herilis, ut patet ex Deut. XV et XVII. Insuper et pertundi subula ejus aurem ad postem (ostii) præcepit Deus, qui libertatem illam recusaret, inquit S. P. Q. 77 in Exod., idque non tantum in dedecus ejus, qui servitutem libertati prætulera, ut volunt Abulensis et Lyranus, sed ut insuper cæremonia illa admoneretur, omnem obedientiam se debere domino, atque ita postea domus affixum et ostio conclusum esse, ut illo egredi non posset nisi ex voluntate domini.

Et erit ei servus in sæculum. Quod non intelligendum est de toto tempore vitæ illius servi : sed sensus est usque ad annum jubilæi, qui erat Hebræis quinquagesimus. In jubileo enim omnes servi hebræi dimittebantur ; ut patet ex Lev. XXV, 40.

Petes quomodo intelligendum sit illud quod dicitur γ . 7 de filia hebræa coempta in famulam : *Non egredietur sicut ancillæ exire consueverunt.*

R. Quod hic locus admodum difficilis et obscurus sit, fatetur S. P. Aug. Q. 78 in Exod. ubi ponderans ea quæ habentur hoc γ . usque ad γ . 11, ait : *Obscurissimum locum inusitatæ locutiones fecerunt, ita ut interpretes nostri, quemadmodum eum explicarent, pene non invenirent... tamen quid videatur, ut potero aperiam.* Atque imprimis ad illa verba : *Non egredietur, etc.*, intelligendum est, inquit, *non sic recedet, quo modo recedunt ancillæ hebrææ post sex annos. Eam quippe oportet etiam in feminam hebræam legem datam intelligi, quæ servatur in maribus. Cur ergo ista non ita recedet, nisi quia in illo famulatu intelligitur humiliata quod ei se dominus miscuerit? Hoc enim in consequentibus utrumque clarescit. Sequitur enim et dicit : « Quod si non placuerit domino suo quæ non adominavit eam, id est, non eam fecit uxorem, remunerabit eam : » hoc est, quod supra dixit, « non abibit ita ut recedunt ancillæ. » Justum est quippe eam aliquid accipere pro eo quod humiliata est, quia non ei se ita commiscuit ut faceret uxorem, id est, ut adominaret eam sibi.*

Itaque juxta S. P. sensus præcit. verborum videtur esse hic : Ancilla cognita a domino, non exhibit sicut non cognita. Agitur autem de cognita per copulam carnalem, quæ tamen postea displicet domino, ut dicitur γ . 8, ideoque repudiatur et dimittitur : quo tamen casu non abiit ut aliæ ancillæ hebrææ non cognite, quia hæc, si v. g. puberes factæ non admitterentur in uxores, non debebant aliquid specialiter accipere in compensationem violatæ pudicitie, sicut aliæ de quibus agit S. pater. Huic expositioni conformis est explicatio Jansenii, qui per famulas

illas intelligit concubinas, seu uxores secundarias.

Dices : Verba illa, *Non egredietur sicut ancillæ exire consueverunt*, videntur tantum referenda esse ad servas ex gentibus, v. g. Moabitibus aut Idumæis emptas, non vero ad Hebræas, et consequenter sensus γ . 7 melius ordinatur hoc modo : famulæ, seu servæ hebrææ, non egredientur sicut ancillæ gentiles exire solent.

Prob. assumpt. quia γ . 7 sit distinctio inter ancillam hebræam et aliam ; atqui per aliam tantum potest intelligi gentilis ; ergo.

R. Neg. assumpt et maj. prob. nam tantum fit distinctio inter hebræam desponsatam et cognitam, ac aliam hebræam nondum cognitam et desponsatam, idque ob defectum pubertatis.

QUÆSTIO III. — AN LEX TALIONIS JUDÆIS PRÆSCRIPTA, FUERIT FOMES, AN POTIUS LIMES VINDICTÆ.

Cap. XXI, γ . 12 : *Qui percusserit hominem volens occidere, ita scilicet ut moriatur (nam percutere passim in libris Regum, aliisque S. Scripturæ libris historialibus accipitur pro actu consummato), morte moriatur.* Statuitur pœna talionis et mortis in homicidam, qui voluntarie et prorsus deliberate proximum suum occidit.

γ . 22 : *Qui autem non est insidiatus, sed Deus illum tradidit in manus ejus.* Agitur de illo qui fortuito occidit, vel saltem non intendit ex proposito necem alterius : quæ enim non sunt præmeditata consilio, peculiariter solent tribui divinæ providentiæ. *Constitutam tibi locum in quem fugere debeat.* Statuitur hic jus asyli, ut interea ira cognatorum mitigetur, prout advertebat Theodoretus.

γ . 14 : *Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo evelles eum ut moriatur.* Quo significatur, nullum pro hujusmodi homicida asyllum dari, quantumvis sacer sit locus ad quem confugit. Hinc Salomon jussit occidi Joab ad ipsum altare. 5 Reg. II, 31.

γ . 24 : *Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, etc.* Quemadmodum γ . 25 dictum fuerat : *Redde animam pro anima*, id est vitam pro vita ; sic modo statuitur, ut quo membro quis alterum mutilarit, eodem mutiletur. Unde in particulari quidem casu, sed tamen generalis sancitur lex talionis, ut qualem quisque intulit injuriam, tale supplicium pœdat.

R. Et dico cum S. P. Aug. lib. XIX cont. Faust. cap. 25 : *Injustæ ultionis lex justum modum figens, penam talionis instituit ; hoc est ut qualem quisque intulit injuriam, tale supplicium pendat : proinde oculum pro oculo, dentem pro dente, non fomes, sed limes furoris est.* Declarat id S. D. ibidem : *Quis etiam [inquit] tantundem facile contentus rependere vindictæ, quantum recepit injuriæ? nonne videmus homines leviter læsos moliri cædem, sitire sanguinem, vixque invenire in malis inimici unde satientur?*

Neque tamen, ut observat Estius, est existimandum, per hanc legem fuisse permissum, ut quisque læsus privata auctoritate se vindicaret (nullatenus

enim ille servaret modum), sed lex et norma datur iudicibus, ut secundum eam judicent de ejusmodi injuriis ad se delatis.

Nam quoniam primo carnales homines ardebant multo amplius se vindicare, quam erat illa injuria, de qua querebantur, constitutus est eis justus lenitatis gradus, ut injuriæ acceptæ mensuram nullo modo dolor vindicantis excederet, inquit rursus S. P. Aug. lib. cont. Adim. cap. 8. Christus autem huic gradui superædificans, perfectionem nobis sancitam voluit Math. V, 59, ut omnino non vindicemus.

Petes quomodo intelligendum sit quod dicitur cap. XXIII, 19 : *Non coques hædum in lacte matris suæ.*

R. et dico : inter alias expositiones quæ sunt magis celebres :

1. Abulensis, Lyranus, Cajetanus secuti Philonem, Clementem Alexandrinum et S. Th. 1, 2, Q. 102, art. 6, ad 4, simpliciter hoc præceptum, ut sonat, accipiunt ; ut scilicet prohibeatur hædus coqui, sive ut hebraice est, lixari in lacte materno ; ita nimirum, ut lac maternum subeat locum aquæ, in quo lixetur : quia sic mater quodammodo videtur simul coqui, inquit Theod. Etsi namque hædus occisus non sentiat qualiter carnes suæ coquantur, tamen in animo decoquentis ad quandam crudelitatem pertinere videtur, si lac matris, quod datum est pro nutrimento, adhibeatur ad consumptionem carniæ ejus, ait D. Th. loco cit.

Similis misericordiæ consideratione Deut. XXII, 6 præcipitur, ut comprehendens pullos in nido, dimittat matrem ; quia crudele apparet utrumque simul tollere.

Altera est expositio Vatabli et Oleastri, quam, ut verisimiliorem, præferunt Marius, Jansenius, et A Lapide ; scilicet *non coques hædum in lacte matris*, id est ne occidas et coquas hædum lactentem seu quandiu sugit lac matris. Ad litteram ergo vetuit Deus occidi teneros hædos et agnos (agnum enim vertunt LXX, quemadmodum et S. P. Aug. Q. 90 in Exod. atque eadem videtur ratio hædi et agni) ut Hebræos doceret humanitatem erga homines, quando etiam erga bruta humanitatem præcipiebat. Atque hæc est expositio S. Chrysost. hom. de Innocentibus.

Utramque expositionem suggerit S. pater Q. cit. *Et intellectam de Christo (qui est hædus propter similitudinem carnis peccati, ut reflectit S. Th. loco supra cit.) approbo*, inquit, *quod hac prophætia prædictus est non occidendus a Judæis insans, quando Herodes quærens eum ut occideret, non invenit.*

Posteriorem autem expositionem præferendam esse, patet : quia nusquam consuetudo fuit hædos proprie in lacte materno lixare, ut Judæis hoc prohibitum foret, inquit A Lapide.

Præterea posteriorem sensum maxime præfert textus hebraicus, si in eo suppleatur pronomen *Ascere* sive ut nos dicimus relativum, hoc modo : *Non coques hædum (qui scilicet est) in lacte matris suæ.* Illud enim relativum, ex idiotismo linguæ hebraicæ, frequenter omittitur.

Dices : Lev. XXII, 27 dicitur quod octavo die

possent hædus, agnus et vitulus offerri Domino; ergo non videtur subsistere expositio secunda.

R. Neg. consequens nam in sacrificiis victimarum etiam tenellarum, Deo per sacerdotem immolatis, nulla erat species crudelitatis (hanc enim expurgabat et excludebat religio), sicuti erat in esu extra sacrificia.

CAPUT XXIV.

Moyses populo promulgat leges Domini ad politicam reipublicæ Judaicæ constitutionem pertinentes, quas populus acceptat, eisque se obligat. Hinc Moyses sancit fœdus Deum inter et populum, eum aspergens sanguine. Rursum jubetur in montem ascendere, ut tabulas Legis a Deo accipiat, manetque ibidem 40 diebus.

QUESTIO PRIMA.—DE 70 SENIBUS DEPUTATIS PRO POPULO, ET ALTARI A MOYSE ÆDIFICATO.

Vers. 1: *Moysi quoque dixit: Ascende ad Dominum. Postquam scilicet leges meas populo proposueris, easque ipse acceptaverit, revertere ad hoc, ut in monte Sina legis tabulas, tanquam signum fœderis inter me et populum, ejusque quasi instrumentum et obligationem accipias.*

Quod autem dicitur: *Ascende ad Dominum, tu et Aaron, Nadab et Abiu.* Id est, versus Dominum; non enim omnes hic commemorati ascenderunt in montem, sed præcipitur ut illi, tanquam capita populi, et pacti cum Deo ineundi sponsores, vicinior procedant ad montem, quam populus. Deligit hic Deus Aaron, ejusque duos filios seniores Nadab et Abiu, tanquam futuros pontifices; qui tamen postea ignem alienum in sacrificio adhibentes, eodem exusti sunt, Deo vindice, Levit. IX, 4.

Deligit et septuaginta senes ex Israel, tanquam rectores politicos et populi principes. In percussione fœderis requiritur quidem sponsio utrimque præstanda, sed quia incommodum erat ut omnes de populo sponderent, hinc nomine eorum deputantur jam enumerati.

Dico 1. Quinam fuerint illi 70 senes, non constat inter interpretes. Putant aliqui (inter quos Tirinus) fuisse illos, in quos Moyses onus et spiritum suum parlitus est Num. XI, 18. Sed, ut observant Marius, A Lapide et Jansenius, hoc contigit diu post. Alii existimant hos 70 senes fuisse illos, qui ex consilio Jethro per Moysen constituti sunt *centuriones et chiliarchæ*, supra cap. XVIII, 26: sed verisimilius est, quod fuerint ex singulis tribubus delecti primores populi aut familiarum.

ÿ. 3: *Venit ergo Moyses et narravit plebi omnia verba Domini atque judicium.* Id est leges judiciales cap. XXI, XXII et XXIII descriptas. Sine miraculo autem fieri non potuit, ut vox Moysis a tot centenis millibus populi audiretur et intelligeretur: quod idem certius liquet ex iterata promulgatione legis Deut. I, 4, et Deut. XXIX, 40 et 41.

Voluit autem Deus hæc præcepta proponi, ante-

quam cum eis fœdus iniret et tabulis firmaret, ne sibi legem talem per vim obrusam, vel a majoribus per imprudentiam acceptatam conquirerentur. Quae de causa etiam scribitur a Moysese.

Dico 2. Quod habetur de Moysese ÿ. 4, *ædificavit altare ad radices montis, et duodecim titulos per duodecim tribus Israel*, non debet sic intelligi, quasi duodecim tituli (sive lapides ut vertunt LXX) fuissent ab altari distincti: neque ita, ac si singulis tribubus unum altare erexisset; sed ita, ut ex 12 his lapidibus altare fuerit ædificatum, et tanquam totidem columnis impositum. Unde particula *et* in his verbis: *Ædificavit altare et duodecim titulos*, exegetice sumitur pro *id est*, ita ut habeat vim explicandi. Ita censent Cajetanus et Abulensis. Intelligitur enim ex duodecim lapidibus altare ædificatum, inquit S. P. Aug. Q. 97 in Exod. additque, *significasse populum esse altare Dei, sicut et templum Dei.*

QUESTIO II.—CUR MOYSES ACCEPTUM SANGUINEM PARTIM FUDERIT SUPER ALTARE, PARTIM RESPERSIT IN POPULUM.

Vers. 5: *Misitque (Moyses) juvenes de filiis Israel, et obtulerunt holocausta, immolaveruntque victimas pacificas Domino vitulos.* Multi codices latini solebant habere: *Vitulos duodecim*: sed in hebræo, græco et chaldæo, ac latinis correctis non habetur vox *duodecim*. Chaldæus habet: *Misit primogenitos filiorum Israel.* Hi enim in lege naturæ juxta communior sententiam (uti dictum est cap. XXV Gen. Q. III et IV) erant sacerdotes: nam sacerdotium Aaronicum nondum institutum erat.

Dices: *Hi juvenes videntur fuisse filii Aaron, quia postea creati sunt sacerdotes: siquidem ita sentit S. P. Aug. Q. 25 in Lev. dicens: Moysese ascendente in montem, jubentur non ascendere sacerdotes; quos intelligere alios non possumus, nisi filios Aaron, non quia jam erant, sed quia futuri erant. Hoc eos jam tunc Scriptura appellavit per anticipationem, sicut sunt pleraque talium locutionum.*

R. Neg. assumpt. nam filii Aaron tunc nondum actu erant sacerdotes; hi autem juvenes actu erant tales: siquidem actualiter leguntur obtulisse holocausta, etc., quod facere non potuissent, nisi fuissent actu sacerdotes. Ad auctoritatem vero S. P. dico, quod ipse non agat de illis, qui hic obtulerunt holocausta, sed de eis, qui supra cap. XIX, 22 dicuntur sacerdotes, et tum ibidem ÿ. 24, tum etiam hic ÿ. 2 jubentur non ascendere in montem. Hi autem, ut hic ex ÿ. 1 patet, videntur fuisse filii Aaron; adeoque non est mirum, quod S. P. dicat Scripturam eos appellasse sacerdotes, non quia jam erant, sed quia futuri erant: siquidem neque hic, neque supra cap. XIX leguntur actu sacrificasse; sed tantum ibidem ÿ. 22 præcipitur, ut, quandocumque postea accederent ad Dominum ut sacrificarent, prius sanctificarentur.

ÿ. 6: *Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis, et misit in crateres.* Solebant veteres, fœdera

victimis et sanguine sancire. Porro effusio et aspersio sanguinis in fœdere significat fore illud stabile et firmum, et etiam cum vitæ discrimine servandum. Significat enim, sponsorem esse reum sanguinis, et percipiendum ac dividendum, qui prior fœdus rumpere, sicut victima percussa fuerat, et sanguis ille divisus. Hinc Gen. XV, 10 et 17 Deus in signum et confirmationem fœderis cum Abramo iniri, jussit immolari vaccam, arietem et capram, dividique per medium: quo facto, lampas ignis, Deum significans, per medias divisiones transit.

R. et dico: Moyses ÿ. 8 *sumptum sanguinem* (scilicet quoad dimidiam partem) *respersit in populum.* Alteram vero dimidiam partem, ut dicitur ÿ. 6, *fudit super altare*, et simul in librum seu volumen fœderis (nam liber, sicut et altare, Deum hic representabat, ait Jansenius), ut Moyses tanquam mediator inter Deum et populum, hoc ritu declararet, quod utraque pars se obligaret ad conditiones fœderis stabiliter servandas. Unde S. P. Aug. Q. 99 in Exod. monet *advertendum, librum Testamenti cum sanguine hostiæ recitari.* Librum enim æque ac populum aspersum fuisse sanguine, testatur Apost. ad Hebr. IX, 19; qui et ibidem plura supplet, quæ Moyses in succincta sua narratione hic præmittit: loco enim cit. tradit Apost. sanguini fuisse admixtam aquam, ut minus scilicet coagularetur, et facilius ac copiosius in populum aspergi posset; præterea adhibitam fuisse hyssopum et lanam coccineam, ut illis quasi aspergillo sanguis in populum respergeretur; item cum vitulis pariter fuisse oblatos hircos. Hæc autem habuit Apost. partim ex instinctu Spiritus S. partim ex consuetudine ritus legalis, quem in lustrationibus hujusmodi usurpari solitum, tum ex Scriptura, tum ex ipsa praxi didicerat. Nam aquam sanguini misceri solitam in sacris aspersionibus, patet supra cap. XII, 22: idem de cocco sive lana coccinea ac hyssopo constat Num. XIX, 6 et 18. Rursum cum vitulis oblatos quoque fuisse hircos, inde erui potest, quod hircus, utpote fetore suo peccatum representans, offerri soleret pro peccato; ut videri potest Levit. IX, 3 et 15. Unde apte figurabat Christum, qui nostra peccata in se luenda suscepit.

Nota autem: *volumen fœderis*, quod ÿ. 7 Moyses legit audiente populo, erat liber, quem recenter Moyses scripserat in Sina, qui continebat Dei præcepta, universosque sermones Domini, ut habetur ÿ. 4, id est omnia mandata judicialia et ceremonialia tribus præcedentibus capitibus relata, non vero præcepta decalogica: nam hæc a Deo in tabulis lapideis descripta, postea demum accepit Moyses, ut patet ex ÿ. 12.

Continebat igitur jam dictus liber leges et promissa: leges ut observandas ex parte populi; illa enim erat conditio fœderis necessaria, unde dixit populus ÿ. 7: *Omnia quæ locutus est Dominus faciemus.* Promissa autem complectebatur ut præstanda ex parte Dei; quemadmodum patet ex cap. XIX, 5, et magis ex cap. XXIII, 22 et sequentibus.

Clarissimam autem hic figuram habemus sanguinis Christi, et aquæ effusæ in cruce de latere ejus, quibus novum Testamentum confirmatum est. Unde sicuti Moyses ÿ. 8 dixit: *Hic est sanguis fœderis*, sic Christus in ultima cœna dixit: *Hic est sanguis Novi Testamenti.* Unde S. Athanas (vel quisquis est auctor istorum comment. in Epist. ad Hebr.) ita scribit: *Liber et populus asperguntur, ut pretiosus sanguis præfiguratur, quo sumus ipsi, et corda hæc nostra, aspersi.*

QUESTIO III.—SUB QUA FORMA MOYSES, ET DESIGNATI PRINCIPES POPULI VIDERINT DEUM ISRAEL.

Vers. 9: *Ascenderuntque Moyses et Aaron, Nadab et Abiu, et septuaginta de senioribus Israel, aliquo usque in montem, ut hoc ipso populus intelligeret jam contractum fœdus Deo placere: accessus enim vicinior signum est admissionis in majorem familiaritatem; quod amplius patet in Moysese, qui postea solus ÿ. 18 ingressus est medium nebulae. ÿ. 10, et viderunt Deum Israel.* Non per essentiam, sed per speciem aliquam sensibilem, quam divina voluntas elegit, et humana fragilitas ferre potuit. Unde S. P. Aug. Q. 101 in Exod. ait: *Quod autem se ostendit specie corporali vel signis corporaliter expressis, non substantia ejus apparet qua ipse est quod est, sed assumptio formarum visibilium ejus omnipotentia subiacet.*

R. et dico: Communior et probabilior est opinio, Deum, id est, angelum personam ejus representantem, hic humana et augusta forma, nimirum specie magnifici principis, aut regis legislatoris sese exhibuisse. Ita censent Marius, Lyranus, Tirinus, A Lapide contra Abulensem, qui putat Deum hic apparuisse in forma nubis lucidæ, intra quam Dei majestas latere videbatur.

Communem sententiam confirmat, quod in hebræo pro voce *Deum*, non ponatur nomen Dei tetragrammaton *Jehova*, sed *Elohim*, quod Deum qua principem et judicem significare consuevit. Hinc et visus est ipsis Deus specie sedentis, ac habere pedes et sub pedibus ejus quasi opus lapidis sapphirini, et quasi caelum cum serenum est. Id est, sub pedibus ejus apparebat quasi scabellum, vel pavementum ex sapphiro confectum.

Sapphirus autem pulcherrimi coloris est, nempe aerei et cærulei, et aureis punctis quasi stellulis colucens: ac proinde ad splendidissimam Dei majestatem, puritatem et sanctitatem representandam aptissimus est. Hinc et apud Ezech. cap. I solum Dei sapphiro comparatur: unde Marius cum aliis putat, Deum hic Moysi et senioribus apparuisse sicut Ezechieli in solio Cherubinibus stipato; atque ad hoc exprimendum postea fabricatam esse arcam, velut scabellum, seu currum gloriæ Dei sedentis inter Cherubim, juxta illud cap. XXV ÿ. ult.: *Fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est.*

Dices: Deut. IV, 15, dicitur: *Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in*